
DEN TIDIGA KYRKANS SYN PÅ RIKEDOM OCH EGENDOMSGEMENSKAP

MICAEL GRENHOLM

De tidiga kristna levde i ett samhälle som kännetecknades av djup ojämlikhet. I Romarriket tillhörde 3 % av befolkningen den rika eliten, ytterligare 7 % hade mer än det nödvändiga medan resterande 90 % låg knappt över, på eller under existensminimum (Longenecker 2010, ss. 329-32). Ca 25 % av dessa var i behov av gåvor för att överleva: tiggare, änkor, funktionshindrade, fångar.

Hur förhöll sig de kristna till rikedom och egendomsgemenskap i en sådan kontext? Det är vad detta PM mycket kortfattat vill försöka svara på, genom att göra nedstamp hos några av de viktigaste kyrkofäderna och kristna skrifterna under 100- till 400-talet. Vad samma fäder säger om de fattiga och fattigdom, samt vad Nya Testamentet säger, hade gett en kompletterande bild men faller utanför ramen för denna studie – till detta rekommenderas litteraturen i referenslistan.

DE APOSTOLISKA FÄDERNA

När rika och rikedom nämns i de apostoliska fäderna, de skrifter som tidsmässigt är närmast Nya Testamentet, är det i regel i negativa ordalag, och de rika uppmanas ofta att göra sig av med sin rikedom genom att dela med den till de fattiga. Didaché som brukar dateras till omkring år 100 uppmanar till ekonomisk jämlikhet: ”Du skall inte vända dig bort från den som behöver utan ha allt gemensamt med din broder och inte säga, att det är ditt eget. Ty om ni har gemenskap i det oförgängliga, hur mycket mer bör ni inte ha det i det förgängliga!” (*Did.* 4:8). Nästan samma formulering finns i (det förmodligen senare) Barnabasbrevet (*Barn.* 19:8). Vad som i praktiken åsyftas med denna egendomsgemenskap är svårt att svara på, kanske något i stil med det som utmålas i Apg 2:44-45 och 4:32-37, men det är tydligt att Didachés ideal är att de rika inte har mer än de fattiga.

I den apokalyptiska skriften Hermas Herden förstärks denna bild. Bland annat så beskrivs församlingen som ett torn, och de troende som byggstenar. Hermas noterar att vita, runda

stenar inte får plats i tornet utan lämnas utanför, och får förklarat för sig att dessa är de rika, och att enda sättet för dem att passa in i tornet är att deras rikedom måste "huggas av" (*Vis.* 3:6, *Sim.* 9:30). Boken innehåller också ett resonemang kring att bristen på gemenskap mellan rika och fattiga gör att de rika förstör sig själva med fet mat medan fattiga hungrar, och säger åt dem som har att inte njuta "ensamma i överflöd av det Gud har skapat" (*Vis.* 3:9:2-5). Hermas Herden uppmanar alltså till både gemenskap och enkelhet: "Tänk alltså efter: Du får inte skaffa dig mer än det som är alldeles nödvändigt och tillräckligt liksom en som bor i främmande land." (*Sim.* 1:6)

JUSTINUS MARTYREN OCH IRENAEUS AV LYON

De tidiga apologeterna berörde inte detta ämne så ofta men när de gjorde det fanns likheter med de apostoliska fädernas radikalitet. När Justinus kontrasterar den hedniska livsstilen med den kristna skriver han: "Vi som värdesatte rikedomens och ägodelarnas vinst, lägger nu vad vi har i en gemensam hög, och delar ut till alla som lider nöd." (*1 Apol.* 14). Detta kan möjligtvis syfta på gudstjänstkollekten, som han sedan beskriver i kapitel 67 i samma skrift, om han inte har någon annan form av egendomsgemenskap i åtanke.

Irenaeus exemplifierar hur Kristus förstärkte GT:s bud med "Istället för tionde, som Lagen beordrade, sade Herren att vi ska dela allt vi har med de fattiga." (*Haer.* 4.13.3). Vidare har han en väldigt kritisk syn på rikedom då han menar att det är produkten av orättfärdig handel, som alltid drivs av habegär och profithunger. De kristna som ändå är involverade i sådant uppmanar han att frikostigt ge till de fattiga (*Haer.* 4.30.1-3, Rhee s. 161).

KLEMENS AV ALEXANDRIA OCH ORIGENES

Hos Egyptens tidiga teologer rådde dock en annan ton. Klemens är känd för att ha författat en exegetisk utläggning av Mark 10:17-31 med titeln "Vilken rik man blir frälst?" Skriften riktar sig uttryckligen till rika kristna och dess huvudtes är att Jesu uppmaning till den rike mannen om att sälja allt han äger inte ska tolkas bokstavligt, inte heller ska hans uttalande om att det är enklare för en kamel att ta sig genom ett nålsöga än en rik att komma in i Guds Rike förstås som att rika måste helt överge sin rikedom.

Klemens driver framför allt två argument för detta. För det första menar han att det sanna budskapet i Jesu ord alltid bör förstås på ett bildligt, andligt sätt snarare än bokstavligt; för det andra så menar han att girigheten är grundsynden i fråga och att denna kan finnas kvar hos en

människa som gjort sig av med allt hon äger, vilket innebär att Jesu uppmaning handlar om att befria sig från detta inre tillstånd snarare än att faktiskt göra sig av med sina saker; för det tredje så argumenterar han för att en person som gett upp sina rikedomar inte kan hjälpa de fattiga utan blir själv fattig, och hamnar i den position han eller hon ville rädda folk ifrån (*Quis div.* 5, 12, 13, van den Hoek ss. 72-73, Rhee ss. 78-79).

Samme Klemens argumenterar dock för egendomsgemenskap i sin större skrift *Paedagogus*. Medan han argumenterar mot att kvinnor ska klä sig i smycken och dyra kläder säger han att allt är skapat för att ägas gemensamt, att de rika inte ska ha förmer, och att det är hemskt att leva i lyx samtidigt som andra lider nöd (*Paed.* 2.13, Rhee ss. 170f.) Att ha mer än vad man behöver är vare sig mänskligt eller kristligt, menar Klemens här.

Klemens lärjunge Origenes såg rikedom som en frestelse som kan hindra en kristens andliga resa, men så länge en attitydförändring i hjärtat kommer till stånd behöver hon inte göra sig av med alla sina pengar. Likt Klemens menar han att det är denna inre förvandling Jesu ord om att lämna allt verkligen innebär. Dock betonar han att allmosor till de fattiga är nödvändigt för den rikes frälsning då det renar från synder som begåtts efter dopet (Rhee ss. 83-85).

TERTULLIANUS OCH CYPRIANUS

I Kartago så fördömde Tertullianus, som var samtida med Klemens, lyx, överflöd, vinstdrivande handel och pengabegär (Rhee ss. 168f.). I sitt stora verk *Contra Marcion* argumenterar han för att Gud både i Gamla och Nya Testamentet står på de fattigas sida och kritiserar de rika för deras förkärlek till pengar och negligering av de nödlidande (Marc. 4.15.6-8, Rhee s. 92). Jesus själv var fattig, skriver Tertullianus, och ger oss ett exempel genom att han ”alltid försvarar de fattiga och fördömer de rika” (*Pat.* 7.3).

Dock kan Gud göra oss rika enligt Tertullianus, men när så sker är det deras ansvar att ge rikligt till de fattiga som en frälsningsgärning. Tertullianus förstår Jesu uppmaning till den rike mannen i Luk 18:18-22 (parallelltexten till Mark 10 som Klemens diskuterar) som att handlingen att ge allt man har till de fattiga är det som förutsätts för de rikas frälsning (Rhee s. 93). Tertullianus var också den som skrev ”Vi som är ett hjärta och en själ tvekar självklart inte att leva i egendomsgemenskap. Vi har allt gemensamt – utom våra hustrur.” (*Apol.* 39).

Cyprianus, biskopen i Kartago som såg upp till Tertullianus, kom från en rik bakgrund men gav nästan allt han ägde till de fattiga när han blev kristen (*Vita* 2). Han menar att rikedom endast medför plågor och ångest, och det den rike måste göra för att slippa detta är att ge bort

överflödet till de nödlidande (*Donat.* 12). Han vänder sig särskilt till de rika kvinnorna i Kartago och uppmanar dem att sluta använda lyx och smycken (Rhee ss. 94f.). Cyprianus tolkade Jesu uppmaning till den rike mannen bokstavligen, och hans utläggning av texten i *De Lapsi* är radikal: han menar att alla rika kristna ska följa denna uppmaning och leva fria från ägodelar likt apostlarna (*Laps.* 11-12).

ANTONIUS OCH ÖKENFÄDERNA

Omkring år 170 hörde Antonius en predikan utifrån Jesu uppmaning till den rike mannen att sälja allt han äger, vilket gjorde att Antonius gjorde precis det och påbörjade sitt eremitliv i den egyptiska öknen (*Vita Ant.* 2). Det var startskottet för ökenväckelsen som spred sig som en löpeld och utvecklades till klosterrörelsen. Antonius och i regel alla andra ökenfäder föraktade rikedom och förespråkade enkelhet, askes och fasta (Rhee s. 184f.). Eremitlivet utvecklades efter ett tag till komunitetsliv där egendomsgemenskap nästan alltid praktiserades. De tidiga klostren var självförsörjande och eventuellt överskott gick till fattiga utanför klostergemenskaperna så att munkarna och nunnorna själva inte skulle frestas av rikedomens lockelser (Brakke ss. 82f.).

BASILEIOS OCH AMBROSIUS

Medan ingen av de kappadokiska fäderna vid namn Gregorius berör ämnet rikedom särskilt mycket gör Basileios den store det desto mer. Hans predikan *Till de rika* är även den en utläggning av berättelsen om Jesus och den rike mannen, och innehåller riktig skarp kritik av de rikas överflöd. Basileios menar att de som inte bokstavligen följer Jesu uppmaning i Matt 19:21 struntar i Guds bud och älskar inte sin nästa (*Div.* 1); han anklagar de som spenderar pengar på lyx och onödiga saker för att gå djävulens ärenden då de inte ger de fattiga pengar fast de hade kunnat (*Div.* 2); han belyser de rikas hyckleri då de behandlar sina hus och ägodelar med större omsorg och kärlek än tiggarna på gatan, genom att smycka och vakta de förra medan de försummar de senare (*Div.* 4). Den centrala tanken hos Basileios är att det är otillräckligt för de rika att bara ge en del av sitt överflöd till de nödlidande, de måste sluta vara rika för att kunna följa Kristus.

Samtida med Basileios levde Ambrosius av Milano som talade sig varm om egendomsgemenskap och kritiserade privategendom. Med utgångspunkt i att naturen själv är gemensam för alla argumenterar Ambrosius för att Gud vill att naturens frukter ska vara

gemensam för alla, medan han hävdar att det är girighet och habegär som skapat privat egendom (*Off.* 1.132, *Vid.* 5).

JOHANNES CHRYSOSTOMOS OCH AUGUSTINUS

Den kyrkofader som uttalade sig mest i denna fråga är Johannes Chrysostomos, då han ofta återkom till ämnet och då vi har åtskilliga predikningar av honom om den rike mannen och Lasarus i Luk 16:19-31. Chrysostomos hade en stor passion för de fattiga och likt Basileios kritiserade han ofta de rika för att äga överflöd i en värld fylld av brist. Han menade att det de rika äger utöver det nödvändiga tillhör de fattiga, och sa bland annat ”Att vägra dela sin egendom med de fattiga är att stjäla från dem och beröva dem livet. Den egendom vi äger är inte vår utan deras” (*Hom. Laz.* 2,5) vilket citeras i Katolska kyrkans katekes (2446).

Augustinus menade att de rikas överflöd är de fattigas rättighet, och att de moraliska ägarna av det de rika inte behöver är de fattiga: ”Du äger vad som tillhör andra, när du äger mer än du behöver.” (*Enarr. Ps.* 147.12) Han menade att rikedom är en farlig frestelse och uppmanade kristna att inte bli rika (Ward ss. 55, 58). De rika kunde endast bli frälsta om de gav rikligt till de fattiga, varför Augustinus kallade de senare Himlens portvakter (Ward s. 60). Augustinus levde själv i kommunitet och utfärdade en monastisk regel som används än idag.

DISKUSSION

Denna ytterst hastiga genomgång kan säkert kritiseras för uteblivna vinklar, citat och nyanser men förhoppningsvis ger det en inblick i hur några av de viktigaste auktoriteterna i fornkyrkan tänkte om rikedom och egendomsgemenskap. Den generella hållningen var radikal – rikedom ansågs negativt, egendomsgemenskap positivt. De flesta av dem vi läst verkar ha ansett att om man ägde mer än det nödvändigaste ska man ge resten till de fattiga. De som står ut från mängden verkar vara Klemens av Alexandria och Origenes, som med Annewies van den Hoeks ord vill ”bredda nålsögat” genom att lätta kraven på rika kristna. Dock är det anmärkningsvärt att även Klemens i ett annat verk förespråkar egendomsgemenskap och kritiserar de som har mer än det nödvändigaste. Om detta är en tankeförändring åt det ena eller andra är svårt att säga då hans skrifter är svåra att datera.

Personligen blir jag både utmanad och inspirerad av fornkyrkans ekonomiska radikalitet. I en värld som präglas av ekonomisk ojämlikhet, masskonsumtion av onödiga produkter och individualism känns denna antika visdom oerhört aktuell, och bara väntar på att praktiseras.

REFERENSER

Brakke, David, 2008. "Care for the Poor, Fear of Poverty, and Love of Money: Evagrius Ponticus on the Monk's Economic Vulnerability", i Holman, Susan R. (red.) *Wealth and Poverty in Early Church and Society* (Grand Rapids: Baker Academic).

van den Hoek, Annewies, 2008. "Widening the Eye of the Needle: Wealth and Poverty in the Works of Clement of Alexandria", i Holman, Susan R. (red.) *Wealth and Poverty in Early Church and Society* (Grand Rapids: Baker Academic).

Longenecker, Bruce W., 2010. *Remember the Poor: Paul, Poverty and the Greco-Roman World* (Grand Rapids: Eerdmans).

Rhee, Helen, 2012. *Loving the Poor, Saving the Rich: Wealth, Poverty and Early Christian Formation* (Grand Rapids: Baker Academic).

Ward, Kate, 2013. "Porters, Catapults, Community and Justice: Augustine on Wealth, Poverty and Property", *New theology Review*, vol 26, nr 1, ss. 55-62.